

Таким чином, на нашу думку, створивши образ студента Сергія, Марія Штельмах ствердила не тільки морально-етичну цінність філософської концепції Г. С. Сковороди, а і її дієвість у XXI столітті.

Слід зауважити, що у пропонованій розвідці ми не аналізували біографічну сюжетну лінію роману Марії Штельмах «Р. С. Григорія Сковороди...» в аспекті встановлення ідентичності між створеною художньою автобіографією мислителя та справжніми подіями з його життя, оскільки окреслене питання потребує окремого літературознавчого дослідження.

Отже, проведений нами аналіз творів Є. Пашковського, Г. Пагутяк, М. Штельмах, дозволяє стверджувати актуальність окремих Сковородинівських мотивів, а також універсальність і феноменальність його постаті, що є джерелом створення особливого художнього типу особистості, й вже упродовж майже трьох століть сприяє виникненню як літературознавчих, так і художньо-публіцистичних дискусій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх А. В. Проза Галини Пагутяк : герметичність як домінанта індивідуального стилю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / А. В. Артюх. – Київ, 2009. – 20, [1] с.
2. Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблшмент / Ярослав Голобородько. – К. : Факт, 2006. – 160 с. – (Збірка статей).
3. Євген Пашковський : Приречені на схиму [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті : <http://www.litforum.org/index.php?r=5&a=414>
4. Пагутяк Г. Григорій Сковорода у снігах [Електронний ресурс] / Галина Пагутяк // Режим доступу до статті : <http://pahutjak.boom.ru/skovor.html>
5. Пагутяк Г. Слуга з Добромилія : [роман] / Галина Пагутяк. – К. : ПП «Дуліби», 2010. – 336 с.
6. Пашковський Є. Щоденний жезл : [роман] [Електронний ресурс] / Євген Пашковський // Режим доступу до роману : <http://library.kr.ua/elib/pashkovskiy/shodenniyezhl.html>
7. Проценко О. В. Діалог через віки (Сковородинські думи Євгена Пашковського) : штрихи до теми / Оксана Проценко // Григорій Сковорода. Інтерпретації : Культурологія. Філософія. Педагогіка. Літературознавство : [зб. наук. праць] / [відп. ред. В. Т. Поліщук, Ю. В. Тимошенко]. – Черкаси : Вид-во Черкас. держ. ун-ту; БРАМА. Вид. Вовчок О. Ю., 2003. – С. 143-149.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. / Григорій Сковорода. – К., 1973. – Т. 1. – 1973. – 532 с.
9. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. / Григорій Сковорода. – К., 1973. – Т. 2. – 1973. – 576 с.
10. Штельмах М. Л. Р. С. Григорія Сковороди... : [роман] / Марія Леонідівна Штельмах. – Харків : Фоліо, 2009. – 315 с.

Іван ЛУЧУК

НАТХНЕННЯ ТА ПРОЦЕС ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ

У статті розглянуто природу виникнення натхнення, прослідковано нюанси процесу поетичної творчості. Звернуто увагу, як ці питання відображені українською лірикою.

Ключові слова: мистецтво поетичне, натхнення, поетична творчість, поезія, поет, талант, муза

В статье рассмотрено природу возникновения вдохновения, прослежено нюансы процесса поэтического творчества. Обращено внимание, как эти вопросы отображены украинской лирикой.

Ключевые слова: поэтическое искусство, вдохновение, поэтическое творчество, поэзия, поэт, талант, муза

In the article is considered the nature of inspiration, given, the nuances of the process of poetic creativity. The attention to how these issues are reflected Ukrainian lyrics.

Key words: poetics art, inspiration, poetic creativity, poetry, poet, talent, muse

Для поета дуже важливими є натхнення, яке спонукає творчий процес. Питання натхнення та його ролі у процесі творчості відображалися і в дискурсі української лірики. Погляньмо пунктирно на ці проблеми.

Натхнення не виникне без таланту. Первісно в Давній Греції талантом називалася міра ваги та грошова одиниця. В сучасному розумінні талант – це вроджений хист, висока обдарованість людини, «що розвивається на основі певних задатків та освоєння культурних надбань нації і людства» [14, 457]. Талант, звичайно, може розкриватися лише за певних умов, у дитинстві він є схильністю до якогось різновиду діяльності, далі ж розвивається у творчий потенціал, який здатен на художні звершення. Варто змиритися з тим, що природа таланту – не до пояснення. А природа генія й поготів. Лише слід пам'ятати літературознавче трактування

різниці між талантом і генієм: мовляв, талантові притаманна поступовість, а генієві – раптові осяяння [14, 457]. Яків Щоголів у вірші «Зерно» про талант від Бога писав:

*І даючи тобі талан до ліри,
Господь сказав: «Гляди – його не згай!
Не в сторону добра, сподії й віри, –
Ти йдеш в гріхи давно погрузлий край.*

*Не кукіль я даю тобі нікчемний
І не пергу, занедбану давно:
Дарунок мій високий і таємний –
Просіяне і вимите зерно.*

*Неси його хоч в поле, дроком вкрите,
Посій його хоч в дикі бур'яни,
І хай воно, водою не полите,
Вкриватиме нерушені лани, –*

*Але така в йому велика сила,
Що дасть воно коріння і бростки,
Щоб в літній день вся нива зеленіла
Й сповнялися мукою колоски» [34, 306].*

Оцей «талан до ліри», тобто поетичний талант є передумовою творення поезії. Його можна розвивати, а можна й «заривати в землю». Дмитро Загул, звертаючись до провідника муз, шкодує за тим, що саме так і зробив:

*Прощай мене, високий Аполлоне,
Що в землю я зарив святий талан!
Не винен я, що в грудях жар холоне,
Що в серці тисяч ран [9, 174].*

Ще в античності поет уявлявся як *vates*, тобто пророк, провісник прихованих від загалу істин, що розкриваються для нього під час божественного натхнення і тим самим споріднюють його зі світом богів і муз. Згодом таке уявлення поступово почало зникати, Борис Навроцький про це зазначав: «Хоча найвніше античне уявлення про божественність джерела поетичного натхнення і зникло поволі, хоча поети стали славити "муз" лише риторично, не даючи вже віри їх безпосередній реальності, – проте все ж "натхнення" поетів намагалось держатися ближче до над-розумних світів, аніж до грішної землі. "Натхнення" і далі тлумачили, як свого роду "одержимість", що далеко виводить поета поза межі нормальної психіки» [16, 63]. Олександр Потебня уважав що не мистецтву, а ентузіазму та натхненню давні поети завдячують свої творіння. Ліриків він прирівнює до корібантів (жерців фрігійської богині Кібели), які, безумно танцюючи, «створять витончені пісні», охоплюються екстазом, як вакханки, які «під час захоплення набирають у ріках молоко й мед, чого не буває з ними під час спокою». У душах ліричних поетів, на думку вченого, насправді відбувається те, чим вони нахваляються, кажучи, що збирають пісні, наче бджоли нектар; поет є істотою легкою та крилатою, «він може творити тоді тільки, коли захоплення охопить його, коли він вийде з себе й розсудок покине його», а поки поет при тямі, він не здатен творити й виголошувати пророцтва [19, 286]. Натхнення давало митцеві вільний простір творчості, дозволяло нехтувати дійсністю, проте таки не дозволяло відриватися зовсім від неї, адже дійсність так чи інак є основою поетичної творчості. Навіть дійсність, відображена у сновидіннях. Фрідріх Ніцше про цю дійсність сновидінь писав: «Чудесне видиво нічних світів, у творенні яких кожна людина стає цілковитим митцем, є передумовою всього образотворчого мистецтва, а також... важливої частини поезії» [17, 24]. Як писав Назар Гончар, «ніц ше собі» [7, 85], а по-польськи це переклали: «nietzschego sobie» [36, 18]. Розгляд взаємопов'язаності натхнення й дійсності (у сновидіннях чи безвідносно до них) належить до психології художньої творчості. Ще у 20-х роках ХХ століття Б. Навроцький писав: «Наукове вивчення питань психології художньої творчості довго гальмувалося великою складністю явищ творчої психіки художньої. І тепер ми не можемо похвалитися тим, що до краю зорієтувалися в цій складній проблемі. Проте те, що вже з'ясовано наукою, здається, рішуче і далеко розходиться із звиклими, дуже перебільшеними уявленнями про суперечливість "поетичного натхнення" та законів звичайної дійсності» [16, 64]. Тобто натхнення таки пов'язане з дійсністю.

Натхнення є піднесеним настроєм, захопленням, особливим станом поета у процесі творчості. На думку Яна Парандовського, натхнення означає різні «миттевості – раптові, короткі, осяйні мов блискавка, які

приносять задум, рішення, строфу» [18, 117]. Федеріко Гарсія Лорка називав натхнення станом внутрішньої мобілізації, але не творчого динамізму. Він уважав, що «жоден великий митець не працює у стані гарячкового піднесення. Навіть містики творять лише тоді, коли дивний голуб святого духа покидає їхні келії і зникає у хмарах. З натхнення повертаються, як із далекого краю. І вірш – це розповідь про мандрівку. Натхнення дає життя поетичному образу, а не його вбрання. Щоб оздобити його, треба спокійно й незворушно досліджувати якість і звучання слова» [6, 65–66]. А це здобувається у процесі поетичної творчості, про що буде далі.

У вірші «Semper tigo» Іван Франко роздумує над сутністю творчості: «Життя коротке, та безмежна штука / І незглибиме творче ремесло; / Що зразу, бачиться, тобі було / Лиш оп'яніння, забавка, ошука, / Те в необнятий розмір уросло, / Всю душу, мрії всі твої ввіссало, / Всі сили забира і ще говорять: "Мало!"» [28, 101]. Автор береться за писання, «Коли в душі пісень тісниться рій» [28, 101]. Ганс Георг Гадамер у статті «Філософія і література» зазначає: «Це звучить тривіально, але мистецтво літературного твору – це мистецтво писання. В чому ж воно полягає? Адже про мистецтво ми говоримо в усіх можливих дотичних випадках, наприклад, коли йдеться про усну або письмову розповідь. Що ж потрібно для виникнення вірша чи поезії? Який якісний стрибок при цьому відбувається?» [8, 135]. Відповідь знаходимо у Моріса Бланшо: «Писання починається з поглядом Орфея, і цей порух є поривом бажання, що руйнує приділення і турботу пісні, й у цьому натхненному й безтурботному рішенні сягає джерела, освячує пісню. Та щоб спуститися до цієї миті, Орфееві вже потрібна потуга мистецтва. Це означає, що писати можна лише тоді, коли сягнеш тієї миті, дістатися якої можна лише у просторі, що відкривається порухом писання. Щоб писати, потрібно вже писати. В цій суперечності й полягає сутність писання, труднощі досвіду і стрибок натхнення» [2, 165]. Франко у вірші «Semper tigo» є вічним учнем, який вже давно володіє поетичним письмом, і щоб писати, вже пише. Ще одну відповідь на поставлене Гадамером питання знаходимо у Бланшо: «Формою або ж порухом натхнення є стрибок. Ця форма чи цей порух не лише роблять із натхнення те, чому немає виправдання, а й виявляються в найголовнішій його особливості, – в натхненні, яке водночас і в тому ж стосунку є нестачею натхнення, де глибоко переплітаються творча потуга та безпліддя» [2, 166]. Природа натхнення дуже мінлива й поліваріантна, джерелами грядущого натхнення можуть бути й безсилля, мука, зневіра й глум, присутні у вірші Івана Франка «Безсилля, ах! Яка страшная мука!», в якому йдеться і про присутність натхнення: «Чуття ще в серці полум'ям горять / і думи рвуться, як орел ширять...», і про його відсутність: «Немов стріла з розламаного лука / не полетить, так нині не летять / слова, і блиски, й фарби, не хочать / служить уяві...» [28, 12].

М. Бланшо вважає: що чистішим є натхнення, то більшого позбувається поет, надмірна щедрість стає скрайньою вбогістю, й «існує певна точка, де натхнення зливається з нестачею натхнення, скрайня точка, де натхнення, що є стремлінням за межі задач, засвоєних форм і перевічених слів, наділяється іменем творчого безпліддя, стає тією відсутністю здібностей, тією неспроможністю, до якої марно звергається митець, що перебуває в нічному стані, разом і чудесному, й безнадійному, де в пошуках блудного слова перебуває той, хто не зумів протистояти надто вже чистій потузі натхнення» [2, 171]. М. Бланшо, посилаючись на думку Гуго фон Гофманстала про те, що у безплідних годинах поета, його пригніченості можна відчитувати «ще таємничіші секрети, ніж у самих поезіях», висновує, що занепад натхнення (коли воно покидає поета) є і його глибоким, щедрістю й тайною [2, 169]. М. Бланшо найпершою властивістю натхнення вважає його невичерпність, посилаючись на Райнера Марію Рільке, який, пишучи свою «Книгу годин», мав враження, що вже не може припинити писання, а теж на Вінсента Ван Гога, який казав, що більше не може припинити роботу; висновуючи, що натхнення «не має кінця, воно промовляє, воно безупинно говорить, це мова без мовчання, адже мовчання в ньому промовляє саме до себе» [2, 170]. Оце мовчання натхнення, хоч не є і польотом, проте й не є стоянням на місці, є все ж ходом. Зигмунд Фройд (посилаючись на поета Фрідріха Рюккерта) казав, що коли, мовляв, до чогось не можна долетіти, то треба дійти накульгуючи [29, 424]. І це накульгування теж є натхненням.

На самісінькому початку 20-х років ХХ століття Євген Маланюк у статті, присвяченій творчості Павла Тичини, писав: «Все менше й менше натхнення, пориву, фантастичного дрижання раптово наростаючих образів. І все частіше вірші просто випрацьовуються в лабораторії кабінету при допомозі інтелігентності, смаку і нервозності, а натхнення... натхнення це просто спів граму кокаїну» [15, 309]. І продовжував: «Те, що палахкотить в сферах позарозумового ества Тичини і що сформульовується в інстинктових метрах і ритмах його строф, – не є наслідком праці, а є наслідком правдивого, на жаль, тепер мало відомого сучасним поетам процесу – процесу натхнення» [15, 310]. Хоча процес натхнення таки пов'язаний безпосередньо із творчим процесом, і пов'язаний із творчою уявою. Порівнюючи уяву з натхненням, Ф. Гарсія Лорка писав, що поетична уява керується людською логікою, а поетичне натхнення – логікою поетичною, при чому неважливою є набута техніка віршування і не чинні якісь непорушні естетичні приписи; уява є відкриттям, а натхнення – даром, невимовною благодаттю [6, 81]. Іспанський поет розвиває цю свою думку: «Уява розважлива, впорядкована, наділена рівновагою. Натхнення, навпаки, з'являється невлад, воно не зважає на людину і часто запорощує очі наші музи. Бо така його доля. Це важко зрозуміти. Уява підносить і створює поетичну атмосферу; натхнення народжує "поетичний факт"» [6, 82]. Поетичними фактами і є власне поезії.

Олександр Афанасьєв-Чужбинський натхненням для себе вважає тугу, біль за втраченим: «Люблю співать я, коли серце в грудях / Ніби що здавить, залізом придушить» [1, 72]. По-різному ще називали натхнення, трактували його. Для прикладу, Фрідріх Шіллер називав натхнення «несподіваністю душі» [18, 117].

Пантелеймон Куліш, звертаючись до музи Евтерпи, прирівнює значення розуму для поетичної творчості зі значенням натхнення:

*О Музо муз! Довіку ти не згубиш
Своїї рівноправності з «царем»,
Як розум наш гомерівці прозвали,
Без дев'ятох сестер ваги йому не знали [13, 255].*

А Яків Щоголів поетичне слово якраз і називає розумним: «Господь талан мені послав / Розумним словом володіти» [34, 262]. У дискурсі української лірики натхнення найчастіше трактується як відвідування творця музою. Узагальненою музою, не обов'язково одною з класичних дев'яти (чи власне музою ліричної поезії Евтерпою), а музою – втіленням натхнення. Для Олександра Кониського присутність музи є життєво необхідною, без неї він не уявляє свого існування:

*О Музо! чистая, єдина!
З тобою дома і в чужині
Я духом твердий, наче дуб.
Без тебе немоцян я, Музо!
Без тебе духом я недужий,
Без тебе я – холодний труп!.. [12, 527].*

Михайло Старицький перепрошується перед музою за попередню свою зухвалість: «О, пробач люті жарти з тобою, / Моя музо кохана, і знов, / Пишинобарва, прилинь на прощання» [22, 117]. У заспіві до сатиричної поеми «Ботокуди» Іван Франко іронічно звертається до Музи: «Музо, мученице бідна <...> / Кождий зве тя з того часу, / Як Гомер це довгобразий / Запросив тя скандувати / Гекзаметри для гімназій», побиваючись за її долю: «Гей, се давня-давня штука, / Ще тоді дівчам була ти, – / Та як з рук до рук пішла, / Стало чорт зна що з дівчат!» [27, 105], переймаючись тим, що вона служить невідповідним людям, неробам, через те й девальвувалося ставлення до неї. У вірші І. Франка «До Музи» титульна Муза закликає поета йти «В непроходимі нетрі тих часів, / Де правда родиться і правда гине / І де луна ігровище бісів. // У світ краси й гидоти, в море сине, / В аркани злуд, у тайники лісів, / В вир пристрастей, в огонь, що ввік не стине, / І в заколот небесних поясів» [28, 188]. І поет згоден: «Нехай і так! Підем, моя ти любя! / Скуштуємо це раз утіх земних / І зирнемо в той вир, де всьому згуба. // Ще раз пройдем по сховищах тісних, / Де жах, і жаль, і мрії, й дійсність груба, / І втомимось, і заснемо по них» [28, 188]. Леся Українка у вірші «До музи» пише:

*Прилинь до мене, чарівнице мила,
І запалай зорею надо мною,
Нехай на мене промінь твій впаде,
Бо знов перемогла мене ворожа сила,
Знов подолана я, не маю сил до бою, –
Я не журюсь, я знала – се прийде.
Спокійна я, боротися не хочу.
В душі у мене інші бажання:
Я тільки думкою на світі буду жити,
Я хочу слухати річ твою урочу
І на своїм чолі твоє сяння
Почуть бажая хоч єдину мить. [25, 143].*

Леся Українка взагалі-то часто звертається до музи, зокрема в таких рядках:

*– Розваж мене, Музо, моя ти порадо!
Так важко в сей вечір на серці мені!
Де ж ти забарилась? Колись ти так радо
Летіла на поклик мій в крації дні. [25, 205].*

Грицько Чупринка теж часто звертається до музи, яка й до нього часто таки з'являється:

*З піснею, з казкою, з словом, з молитвою,
З рідною мовою – гострою бритвою
Муза явилась моя [31, 99].*

У Г. Чупринки є й такі слова: «*Тепер я побачив, я знаю її, / Я з Музою завше своєю, – / Всі співи, і думи, і жарти мої / Таємно нашептани нею*» [31, 98], і їх продовження: «*Тоді я впиваюсь натхненням святим, / Розбуджую радість і силу, / Як Муза повіє чуттям молодим / На серце і душу зомлілу...*» [31, 99]. Зрештою, звертання українських поетів до музи як уособлення натхнення є явищем доволі культивованим, тож реєстр відповідних творів і вервиця цитат можуть бути вельми поважними.

Процес поетичної творчості обширно осмислюється в дискурсі української лірики. Тарас Салига вважає, що мотив митця, творчості, слова є наскрізним у нашій поезії, а «в багатьох авторів він проходить через всю художню практику, щоразу набуваючи нових інтерпретувань – ліричних чи епічних видозмін, медитативних варіацій» [20, 125]. Ф. Гарсія Лорка, посилаючись на власний досвід, писав, що коли поет збирається писати вірш, то здається, що він вирушає на полювання в найвіддаленіші ліси; «він мусить мати карту тих місць і лишатися незворушним перед лицем тисяч правдивих і хибних красот, які трапляються йому в дорозі»; «він, як Уліс при зустрічі з сиренами, повинен заткнути собі вуха і влучити стрілами в живі, а не фальшиві метафори»; він повинен йти з чистим серцем і спокійною душею, щоб не піддатися спокусі, а «встоявши перед примарами, він тихо підстерігатиме живу, справжню плоть образу, співзвучну планові вірша, який мерехтить перед ним» [6, 63–64]. Теж іспанський поет писав про себе, що він «поет із ласки праці, техніки і досконалого розуміння того, чим є вірш» [6, 153], а поетичну творчість називав незбагненою таємницею, схожою на таємницю людського народження [6, 172]. Теж він зазначав: «Поезія не відає обмежень. Вона може чекати вас під дверима холодного ранку, коли ви повертаєтесь, ледве тягнучи ноги й піднявши комір плаща. Вона може чекати на вас у криничній воді, або в маслиновому квіті, або в сонячному сьайві на білому полотні асотеї. Але що неможливо зробити – так це наперед запланувати вірш з математичною точністю людини, яка йде купити півтора літри прованської олії...» [6, 169]. Це так на його погляд, але вірш таки можна запланувати.

Традиція осмислення процесу поетичної творчості в українській традиції тягнеться від епохи бароко. Ще Іван Величковський заторкнув це питання у вірші «Пишущему стихи»:

Труда, суцього в писанні, знати
не может, иже сам не вѣсть писати.
Мнит, быти легко писанія дѣло:
три персти пишуть, а все болит тѣло [3, 131].

Ця традиція розвивалася й далі. Погляньмо на колаж висвітлення різних аспектів цієї теми в дискурсі української лірики. Антін Могильницький про невдатного поета й результат його зусиль писав: «*Перо кусає, мірить пальців члени, – / Ах, ніч безсонна і папір згублений!*» [26, 473]. Тарас Шевченко запитує у своїх віршів: «*Нащо стали на папері / Сумними рядами?..*» [32, 57]. Т. Шевченко, нарікаючи на актуальне важкописання (1847), згадує: «*А перш! Єй-богу, не брешу! / Згадаю що чи що набачу, / То так утну, що аж заплачу*» [33, 66]. По двох роках заслання Шевченко й далі відчуває незбориму потребу писати:

*А я без вірші не улежу.
Уже два года промережав
І третій в добрий час почну* [33, 160].

Шевченко порівнює процес творчості із землеробським циклом: «*Орю / Свій переліг – убогу ниву! / Та сію слово. Добрі жнива / Колись-то будуть*» [33, 291]. У вірші «Пісня і праця» Іван Франко дає своє визначення пісні, її значення в житті людини, а праці завдячує своїми творчими здобутками. «*Праця ввела мене в тайники темні, / Відки пісень б'є чарівна нора*» [27, 75], – із цих слів видно, що завдяки праці поет доходить до поетичних таїн. Мартін Гайдеггер у статті «Гельдерлін та сутність поезії» писав: «Поезія нагадує ілюзію чи сон у порівнянні з реальною й крикливою дійсністю, у котрій ми ніби живем. Насправді ж усе якраз навпаки: дійсною є мова поета й завдання, яке він виконує власним існуванням» [4, 356–357]. Поетичні таїни якраз і можуть бути ілюзією чи соном, а працею поета є його мова та виконання вищих завдань. У вірші «Співакові» І. Франко порівнює поезію з золотим зерном, для вирощення якого потрібен весь цикл садіння, проростання, збирання. Автор закликає узагальненого поета: «*Так весь свій мозок, і нерви, і серце / Й ти в свою пісню, співаче, вкладай, / Біль свій, і щастя, й життя її віддай, / Будь її колос, лушпина й стебельце!*» [27, 76]. Результатом співакових, тобто поетових, зусиль є поетичний твір, який може бути замкнений у своїй циклічності. М. Бланшо приблизно це мав на увазі, пишучи: «Твір є таким замкненим колом, у якому автор під час писання зазнає небезпечного тиску, що вимагає від нього писати і водночас захищає від цього. Звідси, – принаймні для більшості, – величезна, просто-таки чудесна втіха, втіха звільнення, як висловився Гете, від перебування віч-на-віч із самотньою потугою зачарованості, до якої прикипаєш, не зраджуючи їй й не ухиляючись од неї, але й не відмовляючись при цьому від власної майстерності» [2, 39]. Співак завдяки своїй майстерності стає поетом. Вірш «Школа поета (За Ібсенем)» подає розлоге порівняння: ведмедя вчать танцювати на розпеченій блясі під звуки скрипки, що аж: «*Сей танець пам'ятає вже / до смерті бідолаха, / в одно зіллявся скрипки тон / і розпалена бляха. // Зіллялись нерозривно так, / що скрипку як почує, / то зараз в*

лапах запече / і зараз він танцює» [28, 48], і прирівнюється це до поетів: «Та не один медвідь отак! / З ним, брате мій, посподу / і кождий з нас, поет-співак, / таку проходить школу» [28, 49], із прикінцевим узагальненням: «Горить під ним залізний тік, / горять небесні стропи, / і піднімається бідак / на віршовій стопи. // Іронія на скрипці гра, / жура кістками стука, / поет танцює і риди – / і се зоветься штука» [28, 49]. Михайло Гнатишак, перефразовуючи цей вірш-переспів, пристосовує цей сюжет до самого Франка, маючи на увазі відмінність («незвичайну, майже гротескову») його інтимної лірики з ліричної драми «Зів'яле листя» від усього решта поетичного доробку: «Під залізною бляхою буденних життєвих фактів та тяжкої громадської праці запалав червоний вогонь пристрасти, а в глибині мистецької душі заграла скрипка сентименту» [11, 318].

Писання віршів може бути й мукою; Сильвестр Яричевський у вірші «До красної поетки» так іронічно звертається до своєї адресатки: «Ти віршів, любко, не пиши, / головки ритмом не суши...» [35, 107]. Перлиною осмислення поетичної творчості є вірш Лесі Українки «Як я люблю оці години праці...» [25, 234–235]. Микола Вороний у відповіді на посланіє Івана Франка зазначає, що до нього можна ставити вимоги лише як до громадянина («горожанина»),

*А як поет – без перепони
Я стежу творчості закони;
З них повстають мої ідеї –
Найкращий скарб душі моєї.* [5, 164].

Тобто як homo politicus автор має стосунок до реального життя, а як homo poeticus він керується власними законами творчості. Спиридон Черкасенко у вірші «Письменникові» писав: «Збирай, як діаманти, ті слова: / Твого народу в них душа жива. / Їх оброби у творчій ти уяві / Й верни назад в коштовній вже оправі» [30, 338]. Обробляти мовний матеріал у творчій уяві – це і є процес творчості. Зокрема. Г. Чупринка має на цю тему вірш «Муки творчості»:

*В годину муки і розпуки
Моїх страждань не однімай –
Мої страждання родять звуки
І вводять дух мій в світлий рай!*

*Мої страждання – муки духу,
Що родять думи і пісні,
Вони палкі і повні руху,
Як подих вітру навесні.*

*На віях слізоньки перлисті
Блищать, як зірки золоті;
Мої страждання творчі й чисті,
Як болі матері святі.*

*Як муки світлої роділлі
Нових істот, нових створінь, –
Покинь мене в моїм безсиллі,
Покинь!.. Покинь!..* [31, 123–124].

Володимир Свідзінський, вірш «Передмова до казки» (тобто передмова до творення поезії) писав: «І ум втрачав свою звичайну владу / Над дійсністю, і видава чудні, / Як літні хмари із-за зелен-саду, / Зринаючи, являлися мені» [21, 104]. Це про те, коли процес творчості щойно наближається. Микола Зеров у сонеті «Самоозначення» писав про себе та своїх поетичних побратимів:

*Я знаю: ми – тугі бібліофаги,
І мудрість наша – шафа книжкова.
Ми надто різьбимо скупі слова,
Прихильники мистецтва рівноваги* [10, 67].

Вираз «слово точене» походить з цього ж сонета. Тобто слова треба точити у процесі творчості. Павло Тичина про свій процес творчості грайливо писав зокрема таке: «А я, натхненний егоїст, / бувало, в ліжку це, уранці, / пишу, співаю і сміюсь» [24, 521]. Багато є ще зразків ліричного осмислення процесу поетичної творчості. І цей ресстр із вервицею цитат може бути вельми поважним.

Маючи на увазі Ліну Костенко, Тарас Салига зазначає, що «сам процес творення для поетеси

відбувається не механічно, зі спонуки; це акт природної внутрішньої потреби, гармонійної обумовленості і розуміння справи» [20, 132]. Вітезслав Незвал казав, що думки, образи, ситуації, сцени народжуються тільки в процесі творчості, у складному процесі, який не завжди піддається точному аналізу; думка народжується з думки, образ із образу, ситуація з ситуації; поетичний твір виникає не в результаті якоїсь спеціально поставленої задачі, а народжується так, як народжуються в природі живі організми; якийсь мізер може перервати це визрівання в самому початку, якийсь мізер може його прискорити [23, 303]. Перерватися процес творчості може від найменшої дрібниці. Так, Ян Парандовський в «Алхімії слова», прирівнюючи письменника під час роботи до сновиди, писав, що той неодмінно впаде, коли до його вух долине якийсь звук, а «чуже слово, навіть вимовлене найніжнішим голосом і найдорожчою людиною, вразить його мов громом», і тоді вся робота летить шкереберть і «від поетичного бачення нічого не лишається, крім обвугленого попелища», і потрібно буде чимало часу та зусиль, щоб відновити втрачене, а то й «трапляється, що поетичний образ, який уже бовванів оддалік і був готовий одбитися в потрібні слова, зникає назавжди» [18, 112].

Як бачимо, питання натхнення та процесу поетичної творчості потужно осмислювалися в дискурсі української лірики. Та й осмислюються далі. І це природно, адже поетові важливо не лише усвідомити ці теми, але й відтворити їх у найвластивішій для цього формі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв-Чужбинський О. Поезії / Олександр Афанасьєв-Чужбинський; упорядкув., приміт. П. П. Ротача; вступ. стаття М. П. Гнатюка. – К.: Рад. письм., 1972. – 224 с. – (Серія «Бібліотека поета»).
2. Бланшо М. Простір літератури: есе / Моріс Бланшо; пер. з фр. Л. Кононович. – Львів: Кальварія, 2007. – 272 с.
3. Величковський І. Твори / Іван Величковський; підготовка тексту, комент. В. П. Колосової та В. І. Кречотня. – К.: Наук. думка, 1972. – 192 с.
4. Возняк Т. Тексти та переклади. Семантичний простір мови / Тарас Возняк. – Х.: Фоліо, 1998. – 672 с. – (Українська культура ХХ століття).
5. Вороний М. Твори / Микола Вороний; упорядкув., підготовка текстів, передм., приміт. Г. Д. Вервеса. – К.: Дніпро, 1989. – 688 с.
6. Гарсія Лорка Ф. Думки про мистецтво / Федеріко Гарсія Лорка; упорядкув., пер. з ісп., передм., приміт. М. Москаленка. – К.: Мистецтво, 1975. – 192 с. – (Серія «Пам'ятки естетичної думки»).
7. Гончар Н. ПРОМЕНЕВІСТЬ / Назар Гончар. – К.: Факт, 2004. – [Без пагінації]. – [148 с.]. – (Серія «Зона Овідія»).
8. Гадамер Г.-І. Герменевтика і поетика: вибрані твори / Ганс-Георг Гадамер; пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с. – (Серія «Філософська думка»).
9. Загул Д. Поезії / Дмитро Загул. – К.: Рад. письм., 1966. – 192 с.
10. Зеров М. Твори: у 2 т. / Микола Зеров; упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: поезії, переклади. – 847 с.
11. Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. слово М. Ільницького. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 432 с.
12. Кониський О. Оповідання. Повість. Поетичні твори / Олександр Кониський; упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука. – К.: Наук. думка, 1990. – 640 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
13. Куліш П. Твори: в 2 т. / Пантелеймон Куліш; підготовка текстів, упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1: поезія. – 656 с.
14. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2: М–Я. – 624 с. – (Серія «Енциклопедія ерудита»).
15. Маланюк Є. Повернення: поезія, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи / Євген Маланюк; упорядкув., передм. Т. Салиги. – Львів: Світ, 2005. – 496 с. – (Серія «Ad Fontes»).
16. Навроцький Б. Мова та поезія: нарис з теорії поезії / Борис Навроцький. – К.: Книгоспілка, 1925. – 240 с.
17. Ніцше Ф. Повне зібрання творів: критично-наукове видання у 15 т. / Фрідріх Ніцше; пер. з нім.; упорядкув. Дж. Коллі, М. Монтінарі; ред. укр. вид. О. Фешовець. – Львів: Астролябія, 2004. – Т. 1. – 770 с.
18. Парандовський Я. Алхімія слова / Ян Парандовський; пер. з пол. Ю. Попсуєнко. – К.: Дніпро, 1991. – 375 с.
19. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник / Олександр Потебня; упорядкув., вступ. стаття, приміт. І. В. Іванько, А. І. Колодної; пер. з рос. А. І. Колодної. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с. – (Серія «Пам'ятки естетичної думки»).
20. Салига Т. У глибинах гармонії: літературно-критичні статті / Тарас Салига. – К.: Рад. письм., 1986. – 286 с.
21. Свідзинський В. Поезії / Володимир Свідзинський; упорядкув., вступ. стаття, приміт. В. Яременка. – К.: Рад. письм., 1986. – 352 с.
22. Старицький М. Поетичні твори. Драматичні твори / Михайло Старицький; упорядкув., приміт. М. Т. Максименко. – К.: Наук. думка, 1987. – 576 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
23. Тауфер Й. Судьбы и свершения: художественная публицистика / Иржи Тауфер; пер. с чеш.; сост. и предисл. Л. Н. Будаговой. – Москва: Прогресс, 1987. – 352 с.
24. Тичина П. Зібрання творів: у 12 т. / Павло Тичина. – К., 1983. – Т. 1 поезії 1906–1934; упорядкув., приміт. О. І. Кудіна; ред. тому О. Т. Гончар. – 736 с.
25. Українка Л. Твори: в 10 т. / Леся Українка. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – Т. 1. / пердм. О. Бабишкіна. – 468 с.
26. Українські поети-романтики: поетичні твори / упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука; вступ. стаття М. Т. Яценка. – К.: Наук. думка, 1987. – 592 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
27. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1: поезія; упорядкув., комент. М. С. Грицюти, Н. Л. Калениченко; ред. тому Н. Л. Калениченко. – 502 с.

відбувається не механічно, зі спонуки; це акт природної внутрішньої потреби, гармонійної обумовленості і розуміння справи» [20, 132]. Вітезслав Незвал казав, що думки, образи, ситуації, сцени народжуються тільки в процесі творчості, у складному процесі, який не завжди піддається точному аналізу; думка народжується з думки, образ із образу, ситуація з ситуації; поетичний твір виникає не в результаті якоїсь спеціально поставленої задачі, а народжується так, як народжуються в природі живі організми; якийсь мізер може перервати це визрівання в самому початку, якийсь мізер може його прискорити [23, 303]. Перерватися процес творчості може від найменшої дрібниці. Так, Ян Парандовський в «Алхімії слова», прирівнюючи письменника під час роботи до сновиди, писав, що той неодмінно впаде, коли до його вух долине якийсь звук, а «чуже слово, навіть вимовлене найніжнішим голосом і найдорожчою людиною, вразить його мов громом», і тоді вся робота летить шкереберть і «від поетичного бачення нічого не лишається, крім обвугленого попелища», і потрібно буде чимало часу та зусиль, щоб відновити втрачене, а то й «трапляється, що поетичний образ, який уже бовванів оддалік і був готовий одбитися в потрібні слова, зникає назавжди» [18, 112].

Як бачимо, питання натхнення та процесу поетичної творчості потужно осмислювалися в дискурсі української лірики. Та й осмислюються далі. І це природно, адже поетові важливо не лише усвідомити ці теми, але й відтворити їх у найвластивішій для цього формі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєв-Чужбинський О. Поезії / Олександр Афанасьєв-Чужбинський ; упорядкув., приміт. П. П. Ротача ; вступ. стаття М. П. Гнатюка. – К. : Рад. письм., 1972. – 224 с. – (Серія «Бібліотека поета»).
2. Бланшо М. Простір літератури : есе / Моріс Бланшо ; пер. з фр. Л. Кононович. – Львів : Кальварія, 2007. – 272 с.
3. Величковський І. Твори / Іван Величковський ; підготовка тексту, комент. В. П. Колосової та В. І. Кречотня. – К. : Наук. думка, 1972. – 192 с.
4. Возняк Т. Тексти та переклади. Семантичний простір мови / Тарас Возняк. – Х. : Фоліо, 1998. – 672 с. – (Українська культура ХХ століття).
5. Вороний М. Твори / Микола Вороний ; упорядкув., підготовка текстів, передм., приміт. Г. Д. Вервеса. – К. : Дніпро, 1989. – 688 с.
6. Гарсія Лорка Ф. Думки про мистецтво / Федеріко Гарсія Лорка ; упорядкув., пер. з ісп., передм., приміт. М. Москаленка. – К. : Мистецтво, 1975. – 192 с. – (Серія «Пам'ятки естетичної думки»).
7. Гончар Н. ПРОМЕНЕВІСТЬ / Назар Гончар. – К. : Факт, 2004. – [Без пагінації]. – [148 с.]. – (Серія «Зона Овідія»).
8. Гадамер Г.-І. Герменевтика і поетика : вибрані твори / Ганс-Георг Гадамер ; пер. з нім. – К. : Юніверс, 2001. – 288 с. – (Серія «Філософська думка»).
9. Загул Д. Поезії / Дмитро Загул. – К. : Рад. письм., 1966. – 192 с.
10. Зеров М. Твори : у 2 т. / Микола Зеров ; упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1 : поезії, переклади. – 847 с.
11. Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. слово М. Ільницького. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 432 с.
12. Кониський О. Оповідання. Повість. Поетичні твори / Олександр Кониський ; упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука. – К. : Наук. думка, 1990. – 640 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
13. Куліш П. Твори : в 2 т. / Пантелеймон Куліш ; підготовка текстів, упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1 : поезія. – 656 с.
14. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 : М–Я. – 624 с. – (Серія «Енциклопедія ерудита»).
15. Маланюк Є. Повернення : поезія, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи / Євген Маланюк ; упорядкув., передм. Т. Салиги. – Львів : Світ, 2005. – 496 с. – (Серія «Ad Fontes»).
16. Навроцький Б. Мова та поезія : нарис з теорії поезії / Борис Навроцький. – К. : Книгоспілка, 1925. – 240 с.
17. Ніцше Ф. Повне зібрання творів : критично-наукове видання у 15 т. / Фрідріх Ніцше ; пер. з нім. ; упорядкув. Дж. Коллі, М. Монтінарі ; ред. укр. вид. О. Фешовець. – Львів : Астролябія, 2004. – Т. 1. – 770 с.
18. Парандовський Я. Алхімія слова / Ян Парандовський ; пер. з пол. Ю. Попсуєнко. – К. : Дніпро, 1991. – 375 с.
19. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / Олександр Потебня ; упорядкув., вступ. стаття, приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної ; пер. з рос. А. І. Колодної. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с. – (Серія «Пам'ятки естетичної думки»).
20. Салига Т. У глибинах гармонії : літературно-критичні статті / Тарас Салига. – К. : Рад. письм., 1986. – 286 с.
21. Свідзинський В. Поезії / Володимир Свідзинський ; упорядкув., вступ. стаття, приміт. В. Яременка. – К. : Рад. письм., 1986. – 352 с.
22. Старицький М. Поетичні твори. Драматичні твори / Михайло Старицький ; упорядкув., приміт. М. Т. Максименко. – К. : Наук. думка, 1987. – 576 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
23. Тауфер Й. Судьбы и свершения : художественная публицистика / Иржи Тауфер ; пер. с чеш. ; сост. и предисл. Л. Н. Будаговой. – Москва : Прогресс, 1987. – 352 с.
24. Тичина П. Зібрання творів : у 12 т. / Павло Тичина. – К., 1983. – Т. 1 поезії 1906–1934 ; упорядкув., приміт. О. І. Кудіна ; ред. тому О. Т. Гончар. – 736 с.
25. Українка Л. Твори : в 10 т. / Леся Українка. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – Т. 1. / пердм. О. Бабишкіна. – 468 с.
26. Українські поети-романтики : поетичні твори / упорядкув., приміт. М. Л. Гончарука ; вступ. стаття М. Т. Яценка. – К. : Наук. думка, 1987. – 592 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
27. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976. – Т. 1 : поезія ; упорядкув., комент. М. С. Грицюти, Н. Л. Калениченко ; ред. тому Н. Л. Калениченко. – 502 с.